

YER RESURSLARINING MELIORATIV HOLATINI YAXSHILASH UCHUN CHORA TADBIRLAR

Jurayev Akbar Raxmonqulovich

“O‘zdavyerloyiha” davlat ilmiy-loyihalash instituti

“Qashvilyerloyiha” bo‘linmasi Loyiha bosh muhandisi

akbarjurayev298@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada, qishloq xo'jaligi yerlarini meliorativ holatini hisobga olish, ularni meliorativ yaxshilash usullari va chora tadbirlari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: xalq xo'jaligi, qishloq xo'jaligi, melioratsiya, texnik, biologik, erroziya, lyoss, agrokimyo, kimyoviy, landshaft.

Аннотация: В данной статье говорится об учете благоустройства земель сельскохозяйственного назначения, методах и мерах по их улучшению.

Ключевые слова: народное хозяйство, сельское хозяйство, мелиорация, техническая, биологическая, эрозионная, лёссовая, агрохимия, химическая, ландшафтная.

Abstract: This article talks about taking into account the improvement of agricultural lands, methods and measures for their improvement.

Keywords: national economy, agriculture, reclamation, technical, biological, erosion, loess, agrochemistry, chemical, landscape.

Tog'-kon sanoati va xalq xo'jaligining bir qator boshqa sohalarini keng miqyosda rivojlantirish, unumdor yerlarning qishloq xo'jaligidan olib qo'yilishiga va unumdor yerlar maydonining sezilarli darajada qisqarishiga olib keladi. Shu munosabat bilan melioratsiya muammosi paydo bo'ladi, ya'ni, buzilgan maydonlarning unumdorligini tiklash.

Melioratsiyaning ikki bosqichi mavjud: texnik va biologik. Texnik melioratsiya yerni keyingi maqsadli foydalanish uchun tayyorlashni o'z ichiga oladi va tekislash, qiyaliklarni shakllantirish, tuproq qatlamini olib tashlash, tashish va qo'llashni o'z ichiga oladi. Biologik melioratsiya texnik rekultivatsiya qilingan yerlarning

unumdorligini tiklashni nazarda tutadi va biotani tiklashga qaratilgan agrotexnik va fitomeliorativ tadbirlar majmuasidan iborat. Ikkala turga bo'lgan umumiy talablar:

- buzilgan yerlarning sirtini ehtiyotkorlik bilan tekislash;
- 1,0 m qalinlikdagi unumdor va potentsial unumdor jinslarni (gumuslangan tuproq qatlamlari, lyoss va lyossga o'xshash qumloqlar) qo'llash;
- sirt qatlamini chuqur tozalash, mineral va organik o'g'itlarni qo'llash yordamida suv rejimi va ozuqa balansini tartibga solish;
- ekinlarni to'g'ri tanlash va meliorativ almashlab ekishni turli qishloq xo'jaligi amaliyotlari bilan uyg'unlashtirish.

Texnik melioratsiya ishlari eng katta xarajatlarni talab qiladi. Korxonaning texnologik jarayoniga majburiy qadam sifatida kiritilganda uning samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Odatda, ushbu bosqichda korxonalar qayta ishlash uchun ajratilgan maydonlardan unumdor qatlamni qayta tiklash ishlarida foydalanish uchun olib tashlashlari kerak, deb ishoniladi. Hosildor qatlamni qazish kamida 1 yil davomida tozalash ishlaridan oldin bo'lishi kerak. Uning balandligi 1-2% dan kam bo'lmagan tavsiya etilgan gumus miqdori bilan belgilanadi.

Biologik melioratsiya ikkita variant bo'yicha amalga oshiriladi:

- ✓ ehtiyotkorlik bilan rejalashtirilgan yer yuzasida namlangan sirt qatlamini qo'llash bilan; tuproq qatlamini qo'llamasdan.
- ✓ ikkinchi holda, potentsial unumdor deb tasniflangan tog' jinslarida to'g'ridan-to'g'ri qishloq xo'jaligi yerlarini yaratish ko'zda tutilgan.

Eng keng tarqalgan birinchi variant, haydaladigan yerlar uchun yerni tiklash uchun ishlatiladi. Bunda buzilgan maydonning tekislangan yuzasiga 30-50 sm qalinlikdagi namlangan tuproq qatlami qo'llaniladi. Eng yaxshi taglik jinslari lyoss va lyossga o'xshash tuproqdir. Rivojlanishning birinchi yillarida odatda ko'p yillik dukkakli o'tlar yetishtiriladi. Ular yuqori hosil beradi va tuproq unumdorligini nisbatan tez tiklashga hissa qo'shadi. Maysalardan so'ng hududda eng serhosil bo'lgan don va yem-xashak ekinlari yetishtiriladi. Bu holatda erishilgan hosillar eski ekin maydonlarida yig'ilganlarga yaqin yoki ulardan oshib ketadi.

Biologik melioratsiyaning muhim vazifalaridan biri qo'llanilayotgan tuproqning tuzilishi, fizik, agrokimyoviy, fizik-kimyoviy va boshqa xossalari, uning bir jinsliliğini tiklashdir. Sug'orish tuproq xususiyatlarini tiklashga ham foydali ta'sir ko'rsatadi.

Mikroorganizmlardan foydalanishga asoslangan meliorativ yerlarda tabiiy qatlamni jadal shakllantirish texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etish muhim ahamiyatga ega.

Tuproqning yuqori qatlamini qo'llash bilan tiklangan yerlarning unumdorligini oshirishning kuchli omili, ayniqsa, o'zlashtirishning birinchi yillarida o'g'itlardan

foydalanishdir. Ularning dozalari, shuningdek, urug'larni ekish stavkalari odatdagidan 30-50% ga oshadi. Aks holda, qayta tiklangan maydonlarda qishloq xo'jaligi ekinlarini yetishtirish eski ekin maydonlarida qabul qilinganidan unchalik farq qilmaydi, ammo rivojlanishning dastlabki davrida tuproqni qayta ishlashga ko'proq e'tibor beriladi.

Boshqa toifadagi buzilgan yerlar kimyoviy tarkibi va fizik xossalariga ko'ra xo'jalik faoliyatiga unchalik mos kelmaydi. Bu faqat tiklash tadbirlarining butun majmuasi amalga oshirilganda mumkin bo'ladi. Jumladan, agrotexnika xususiyatlarini yaxshilash maqsadida ko'kat ekinlarini ekish va shudgorlash bilan bir vaqtda torf, mineral va organik o'g'itlar berish, ko'p yillik dukkakli o'tlarni yetishtirish qo'llaniladi.

Melioratsiya uchun eng qiyin ob'ektlardan biri bu aniq fitotoksik ta'sirga ega bo'lgan jinslardan, xususan, sulfidli va uglerodli jinslardan tashkil topgan chiqindilar. Bunday jinslar mavjud bo'lganda, ularga tuproq qatlamini qo'llashdan oldin, sirtni karbonat materiallari bilan himoya qilish qo'llaniladi. Ekraning etarlicha qalinligi ~ 20 sm, lekin ildiz bo'shlig'ining umumiy balandligi kamida 80 sm bo'lishi kerak.

Qayta ishlash korxonalaridagi loy omborlari va issiqlik elektr stansiyalaridagi kul chiqindilari atrof-muhitni ifloslantiruvchi eng xavfli manbalardan biri hisoblanadi. Biroq, ular uchun biologik melioratsiya texnikasi ham ishlab chiqilgan. Qayta ishlash korxonalaridagi loyni saqlash joylari fitotoksik va toksik bo'lmaganlarga bo'linadi. Ular asosan pichanzor sifatida ishlab chiqarishga keltiriladi. Qayta ishlangan kulxonalarida dala va yem-xashak ekinlari yetishtiriladi, pichanzorlar yaratiladi. Birinchi holda, qayta tiklangan sirt 0,4-0,5 m potentsial unumdor jinslar qatlami bilan qoplanadi, so'ngra chiqindi suv tozalash inshootlaridan 0,2 m unumdor tuproq hijob yoki loy qo'llaniladi. Pichan tayyorlashni tashkil qilishda kulning yuzasi to'liq mineral o'g'itlarni qo'llash bilan 20 sm potentsial unumdor tuproq qatlami bilan qoplangan yoki faqat ikkinchisi bilan cheklangan. Pichan tayyorlash uchun har xil turdagi shirin beda, beda, fescue va boshqalar eng mos keladi. Agar melioratsiyadan maqsad faqat kul chiqindilarini barqarorlashtirish bo'lsa, unda bu holda ular unumdor tuproq yoki mineral va organik qo'shib, ularga daraxt va butalarni etishtirishni mashq qiladilar. Ekish uchun qayin, chinor, aspen va tol tavsiya etiladi. Saqlash uchun mo'ljallangan kul chiqindilarida ularning yuzasi 2-3 sm balandlikdagi tuproq, torf yoki potentsial unumdor jinslar qatlami bilan qoplangan.

Chiziqli tuzilmalarni, asosan, turli maqsadlar uchun quvurlarni yotqizishda muhim joylar buziladi. Ularning qurilishi tugagandan so'ng, yerni majburiy qayta tiklash ishning old tomoni bo'ylab ilgari olib tashlangan unumdor tuproq qatlamini qayta tiklangan yuzaga yotqizishni o'z ichiga oladi.

Ulardan biri rejalashtirilgan maydonlarda qishloq xo'jaligi yerlari, jumladan, ekin maydonlarini yaratishdir. Buning uchun loss va lyossga o'xshash jinslar eng mos

keladi. Dastlabki yillarda ularda ko'p yillik dukkakli o'tlar yetishtiriladi, so'ngra azotli, fosforli, kaliyli o'g'itlar yordamida donli ekinlar, kartoshka, sabzavot, meva, uzum yetishtiriladi. Olingan hosillar zona darajasida va undan yuqori bo'ladi.

Shunday qilib, tiklangan yerlardan foydalanishning asosiy yo'nalishlari qishloq va o'rmon xo'jaligidir. Ulardan u yoki bu birini imtiyozli rivojlantirish buzilgan yerning turiga, tabiiy sharoitga, iqtisodiy maqsadga muvofiqligi va kutilayotgan ijtimoiy samaraga bog'liq. Biroq, boshqa narsalar teng bo'lsa, qishloq xo'jaligida foydalanish, birinchi navbatda, ekin maydonlarini yaratish ustuvor ahamiyatga ega, chunki bunda yerning ishlab chiqarish vositasi sifatidagi qiymati to'liqroq amalga oshiriladi.

O'rmon xo'jaligining meliorativ holati ekinlarni yetishtirish uchun noqulay bo'lgan yoki tuproqni muhofaza qilish, suvni muhofaza qilish va atrof-muhitni muhofaza qilish tadbirlari uchun katta xarajatlarni talab qiladigan tuproq sharoitiga ega bo'lgan chiqindixonalarda ustuvor ahamiyatga ega. Turli zonalarda va boshqa turdagi konlarda ma'lum bir assortimentdagi daraxt va buta ko'chatlarini o'stirish uchun ortiqcha va asosiy chiqindi jinslarning maqbulligi o'rnatildi. Ko'chat materiallarining optimal parametrlari, ekish sxemalari, turli xil axlatxonalarda o'rmon plantatsiyalarini yetishtirish usullari ham aniqlangan.

Qishloq va o'rmon xo'jaligi bilan bir qator hollarda qayta tiklangan yerlardan foydalanishning boshqa turlari ham samarali hisoblanadi: suv xo'jaligi – xo'jalik, ichimlik, kommunal va maishiy ehtiyojlar uchun turli suv havzalarini qurish; baliqchilik - karerlar negizida baliq yetishtirish uchun suv havzalarini yaratish; rekreatsiya va ovchilik - dam olish va sport markazlari, bog'lar, yashil va sayyohlik hududlari, arxitektura va landshaft majmualari va boshqalarni qurish; ekologik va sanitariya-gigiyena - eroziyaga qarshi o'rmon plantatsiyalari, suv osti hayvonlari va qushlari uchun suv omborlari qurish; qurilish - uning barcha shakllarida.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, shuni ta'kidlash mumkinki, aksariyat hollarda buzilgan yerlarni samarali tiklash va ularni xalq xo'jaligiga, xususan, qishloq xo'jaligiga, qishloq xo'jaligida foydalanishga - ilmiy asoslangan ekinlarni tanlash va almashlab ekish, oqilona qishloq xo'jaligi texnologiyasini yaratish sharti bilan tezda qaytarish mumkin.

Foydalanilgan manbalar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Qishloq xo'jaligida suvni tejaydigan texnologiyalarni joriy etishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 01.03.2022 yildagi PQ-144-sonli qarori.
2. Аvezбоев С. "Ер тузиш асослари" Тошкент 2004
3. Аvezбоев С. Волков С.Н. "Ер тузишни лойихалаш" Тошкент 2004
4. MJ G'ofirov, JO Mirzayev, AA Qurbonmurodov [YER TUZISH VA KADASTR ISHLARI UCHUN GEODEZIK O'LCHOVLARNI MATEMATIK QAYTA ISHLASH NAZARIYASI VA AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH](#) 2022 2(1) 1178-1181
https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=rtnd3sQAAAJ&citation_for_view=rtnd3sQAAAJ:2osOgNQ5qMEC
5. Bozorov Malik, Mirzayev Jonibek, Habibullayev Ma'murbek 2022/11/1 QURILISH-MONTAJ ISHLARIDA GEODEZIK SIFAT NAZORATI 1(7), 143–146.
Retrieved from https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=rtnd3sQAAAJ&citation_for_view=rtnd3sQAAAJ:zYLM7Y9cAGgC